

Streszczenie rozprawy doktorskiej „Zasady odpowiedzialności w prawie atomowym”

autor: mgr Natalia Tucholska

promotor: prof. dr hab. Janina Ciechanowicz -McLean

Przedmiotem rozprawy doktorskiej jest problematyka zasad odpowiedzialności w prawie atomowym.

Zasadniczym powodem wyboru takiej tematyki badawczej był brak w naukach prawnych całościowych opracowań dotyczących prawa atomowego, a dodatkową przyczyną plany budowy w Polsce elektrowni jądrowej.

Zagadnienie odpowiedzialności w prawie atomowym publicznym nie było przedmiotem opracowania o charakterze monograficznym, a istniejące prace naukowe wyczerpują temat fragmentarycznie. Występuje zatem potrzeba kompleksowego zbadania obowiązujących przepisów dotyczących energetyki jądrowej i wypełnienia luki w piśmiennictwie w tym zakresie.

Doniosłość tematyki energetyki jądrowej jak i prawa atomowego nie zmalała przez lata, wręcz przeciwnie zainteresowanie szeroko pojętym atomem wzrasta na wszystkich płaszczynach nauki jak również w takich sferach jak polityka i ekonomia.

Energetyka jądrowa zapewnia znacznie większe bezpieczeństwo dostaw energii niż technologie nisko i zeroemisyjne (wiatr, energia słoneczna, fale morskie) z uwagi na duże wahania występowania energii pierwotnej i małą skalę produkcji oraz technologie gazowe ze względu na niestabilność dostaw gazu. Ponadto energetyka jądrowa jest technologią zapewniającą ochronę klimatu w zakresie emisji dwutlenku węgla.

Autorka obrała za cel przede wszystkim zbadanie całego systemu prawa atomowego, spojrzenie na prawo z perspektywy służenia ludności cywilnej i bezpiecznego wykorzystania dobrodziejstwa atomu. Następnym celem pracy było wyjaśnienie pojęcia odpowiedzialności w jak najszerszym ujęciu oraz opisanie jej cech charakterystycznych. Potem przedstawienie odpowiedzialności i jej specyfiki na gruncie prawa atomowego, następnie wyróżnienie jej zasad w prawie atomowym, a na zakończenie nazwanie ich oraz sklasyfikowanie. W pracy analiza problematyki zasad odpowiedzialności w prawie atomowym została powiązana z rozważaniami ogólnymi dotyczącymi systemu prawa atomowego oraz jego struktury.

Główny problem badawczy sformułowano w postaci pytania, czym jest odpowiedzialność na gruncie prawa atomowego i czy da się ją określić prawnie

oraz sklasyfikować pod postacią zasad. Pobocznym problemem badawczym było znalezienie odpowiedzi na pytanie czy obecne przepisy w zakresie prawa atomowego są wystarczające i satysfakcjonujące dla wszystkich podmiotów stosunków prawnych z perspektywy odpowiedzialności w prawie atomowym.

Duży wpływ na postawienie pierwotnej hipotezy badawczej, tj. stwierdzenie, że obowiązujące przepisy prawne są niewystarczające dla ochrony ludności, a nawet jeśli są, to z uwagi na brak orzecznictwa w tym zakresie i zwerbalizowanych w doktrynie zasad, które wskazywałyby na kierunek interpretacji i mogłyby być błędnie stosowane, miał fakt tzw. wypadków jądrowych w tym największy w historii z perspektywy Polaków w elektrowni w Czarnobyli.

Taka koncepcja pracy pozwoliła stworzyć obszar badawczy i kierunek analizy, który skupiał się na słuszności ochrony ludności jak i umożliwieniu działalności w obszarze energetyki atomowej. W toku pracy autorka starała się udowodnić, że pomimo braku przepisów lub braku jasnych przepisów można sformułować pewne idee nadrzędne prawa atomowego.

Celem pracy była wszechstronna analiza tych wszystkich norm, które bezpośrednio albo pośrednio łączą się z badanym przedmiotem. Autorka chciała dokonać analizy zgodnie z przyjętymi w nauce prawa regułami interpretacyjnymi uwzględniając przy tym dorobek doktryny i orzecznictwa. Pragnęła doprecyzować pewne pojęcia prawnicze związane z prawem atomowym, stworzyć pewne jego aksjomaty i pokusić się o refleksje nad miejscem zasad odpowiedzialności w prawie atomowym. Tym sposobem autorka chciała wypracować społecznie akceptowalne paradygmaty na gruncie prawa atomowego, które będą uwzględniać perspektywy zmian legislacyjnych w dziedzinie prawa atomowego międzynarodowego lub nawet szerzej w systemie całego prawa atomowego. Przedstawione zostały także powiązania pomiędzy zasadami a innymi instytucjami prawnymi oraz propozycje ewentualnych zmian obowiązujących przepisów jak również propozycje *de lege ferenda*.

Wykreowany w ten sposób przedmiot analizy i interpretacji stał się punktem wyjścia dla realizacji zadań badawczych tj. uwzględnienie podczas analizy w prawie atomowym rozwoju technologicznego, gospodarczego i zapewnienie bezpieczeństwa ludzkości, co rodziło dalsze pytania o jakość obecnego prawa w zakresie energetyki jądrowej.

Rozważania w pracy koncentrują się głównie na przepisach Konwencji o odpowiedzialności za szkody jądrowe, umowach międzynarodowych oraz polskiej Ustawie Prawo atomowe. Autorka zastanawiała się czy ten polski akt normatywny pomimo wielu wad i usterek spełnia w warstwie systemowej pokładane w nim nadzieje. Ponadto badane były akty

wykonawcze oraz przepisy z zakresu prawa cywilnego (głównie kodeksu cywilnego). Autorka podczas badań posiłkowała się także dokumentami tzw. prawa miękkiego (*soft law*).

Pod pojęciem prawa atomowego rozumiała w pracy całokształt norm prawnych regulujących stosunki powstające w procesie wykorzystania energii atomowej. Uważa, że prawo atomowe jawi się w swej warstwie materialnej jako zespół norm powiązanych przez pewną wspólną ideę bezpieczeństwa i służących pewnemu wspólnemu celowi – bezpieczeństwu ludzkości.

Autorka jest zdania, że na system zasad odpowiedzialności w prawie atomowym składają się ogólne zasady prawa publicznego i wynikające z nich bardziej szczegółowe zasady prawa administracyjnego oraz zasady swoiste odpowiedzialności w prawie atomowym.

W pracy wykorzystane zostały najbardziej reprezentatywne w zakresie przedmiotu badań poglądy nauki polskiej i przedstawicieli doktryny obcojęzycznej. Posłużono się nie tylko literaturą prawniczą, ale też tekstami z dziedzin technicznych, przyrodniczych a nawet wojskowych.

Zasada odpowiedzialności lub - jak wolą inni - instytucja odpowiedzialności jest ciekawą konstrukcją, dającą podstawę do formułowania pewnych uwag natury ogólnej i tym samym wartą dokładniejszej analizy. Dlatego też autorka pokusiła się o próbę zbadania zagadnienia odpowiedzialności jak i odpowiedzialności w prawie atomowym.

Praca została podzielona na cztery rozdziały merytoryczne oraz wstęp i zakończenie.

Rozdział pierwszy stanowi wprowadzenie do problematyki badawczej oraz wyjaśnienie i scharakteryzowanie pojęcia odpowiedzialności na różnych płaszczyznach. Przedstawiono rozwój odpowiedzialności prawnej i jej źródła oraz dokonano analizy prawno-historycznej, istotnej z punktu tworzenia norm międzynarodowych. W pierwszym rozdziale autorka chciała ukazać, jak społeczeństwo dotarło historycznie do dzisiejszego rozumowania odpowiedzialności prawnej i jak ona aktualnie się kształtuje na wszystkich polach prawa. Ponadto rozważono najważniejsze zagadnienia aksjologiczne i teoretyczne założeń odpowiedzialności.

W rozdziale drugim została zaprezentowana geneza odpowiedzialności w prawie atomowym, potem rozwój prawa atomowego w perspektywie ryzyka technicznego i bezpieczeństwa energetycznego. Następnie autorka przestawiła źródła odpowiedzialności w prawie atomowym i scharakteryzowała ją.

Dwa pierwsze rozdziały stanowią podbudowę teoretyczną – prawną, z uwzględnieniem szerokiego aspektu filozoficznego, historycznego, środowiskowego, a nawet technicznego do wyodrębnienia zasad prawa atomowego i następnie ich sklasyfikowania.

W rozdziale trzecim przedstawiono w początkowej jego części pojęcie zasady, a następnie autorka skupiła się w nim na wytłumaczeniu podziału zasad na dominujące i uzupełniające (zgodnie z analogicznym podziałem M. Cieślaka na gruncie prawa karnego procesowego). W rozdziale tym autorka wyróżniła cztery zasady dominujące, które w jej ocenie są najbardziej charakterystyczne dla odpowiedzialności w prawie atomowym. Są to: zasada odpowiedzialności niemalże absolutnej, zasada odpowiedzialności za szkodę jądrową, zasada wystąpienia związku przyczynowego i zasada odpowiedzialności pieniężnej.

W rozdziale czwartym zostały opisane zasady uzupełniające w prawie atomowym, które z założenia w sytuacjach atypowych mogą być postrzegane jako przeciwstawne wobec dominujących. Są to zasady: uwzględnienia tzw. ciężkiego przypadku (*hard case*), zasada ochrony strony słabszej, zasada nieprzedawnienia w czasie oraz zasada dobrego sąsiedztwa.

Zasady dominujące (przeważające) pełniące rolę zasad naczelnych oznaczają swoiste normy ogólne dla odpowiedzialności w prawie atomowym na tle całokształtu przepisów. Zatem zasady naczelne chronią w pewnym znaczeniu interesy wszystkich stron stosunku prawnego lub też służą ich realizacji. Natomiast zasady uzupełniające są dyrektywami niejako przeciwstawiającymi się zasadom dominującym i stanowią ich uzupełnienie w pewnych wyjątkowych okolicznościach.

W każdym z rozdziałów obok teoretycznych rozważań, które oparto na poglądach doktryny i pewnej zauważonej praktyce państw, wskazano na aktualne problemy związane ze stosowaniem zasad. Ponadto kończą się one podsumowaniem rozważań charakterystycznych dla każdego tematu rozdziału.

W analizie teoretycznej problematyki zasad prawnych odpowiedzialności w prawie atomowym autorka skoncentrowała się na przedstawieniu zasadniczych prawidłowości, dających odpowiedź na pytanie, jak kształtuje się specyfika odpowiedzialności w materii prawa, jaką jest prawo atomowe. Podstawowym zamierzeniem podjętym w rozdziałach 3 i 4 pracy było zbadanie wielopłaszczyznowych relacji zachodzących pomiędzy zasadami. Wynika z nich, że zasady odpowiedzialności przede wszystkim kształtują i mają wpływ na system norm prawnych składających się na prawo atomowe. W konkluzji należy stwierdzić, że wnoszą one istotny wkład także w kształtowanie się treści wielu norm należących do innych gałęzi i dziedzin prawa, poza samym prawem atomowym, a należącym na przykład do tzw. prawa miękkiego.

Ostatnia część rozprawy stanowi podsumowanie dotychczasowych badań i wyprowadzenie wniosków ogólnych oraz odpowiedzi na pytania badawcze.

W trakcie rozważań poszczególnych rozdziałów ustalono, że podejście do prawa atomowego musi opierać się na systemowym rozumowaniu prawa i odbywać się przez pryzmat bezpieczeństwa ludzi i środowiska.

Wybór zasad odpowiedzialności w prawie atomowym jako tematu pracy doktorskiej determinował zastosowanie głównie metody formalno-dogmatycznej jako środka i sposobu badania głównych dyrektyw postępowania na gruncie prawa atomowego. Ponadto wykorzystano w pracy metodę prawnoporównawczą, analityczną, aksjologiczną oraz historyczną.

Metoda analityczna pozwoliła na sprecyzowanie problemu naukowego oraz wysunięcie hipotezy. Metoda formalno-dogmatyczna umożliwiła zbadanie oraz zinterpretowanie norm prawa. Z kolei metoda prawnoporównawcza dała możliwość znalezienia przykładowych rozwiązań. Natomiast metoda historyczna pozwoliła na skuteczne poszukiwanie związku przyczynowo - skutkowego w rozwoju prawa atomowego.

Sama analiza dogmatyczna posłużyła do wskazania charakteru odpowiedzialności w ogóle, jak i odpowiedzialności w prawie atomowym. Z uwagi na przyjęty cel oraz tematykę została dokonana analiza przepisów prawnych za pomocą metod wykładni dogmatycznej. Natomiast metoda analizy aksjologicznej pozwoliła na ocenę prawa w świetle wartości, jakie przyświecały lub powinny być przyświecać ustawodawcy.

Realizacja głównego celu, czyli określeniu zasad w prawie atomowym publicznym nastąpiła z uwzględnieniem pomocniczej analizy historycznej, która znalazła swoje zastosowanie w początkowej części pracy dotyczącej przedstawienia ewolucji odpowiedzialności. Takie ujęcie miało nie tylko ukazywać wprowadzane zmiany, ale również być impulsem do zastanowienia się nad potrzebą i kierunkiem dalszych zmian.

Autorka miała na uwadze, by zbiór zasad odpowiadający tytułowi pracy doktorskiej nie był zbyt rozbudowany. Powinny bowiem one pełnić rolę instrumentu umożliwiającego właściwe rozumienie przepisów prawa, uzasadniać zastosowanie ewentualnej wykładni rozszerzającej lub zwężającej, a nie być odpowiedzią na każdy kazuistyczny przypadek prawny.

Autorka chciałaby, aby rozprawa stanowiła próbę uporządkowania oraz pewnej systematyzacji zasad rządzących ustaleniem odpowiedzialności w prawie atomowym. Dlatego też celem pracy było skatalogowanie zasad rządzących odpowiedzialnością w prawie atomowym. Autorka pragnęłaby, by ten skromny przyczynek stał się początkiem szerszej dyskusji nad odpowiedzialnością szeroko pojętą w prawie atomowym w Polsce i na świecie,

a nie tylko potrzebą czy też nie budowy elektrowni jądrowej na terenie Polski. Przedmiotowa praca powinna pomóc w dyskursie nad budową elektrowni i wazaniem racji tych odważnych, ale i tych ostrożnych.